

IV. GRČKA

SPECIJALNA EKONOMSKA INTERVENCIJA 1942/44

Moj privredni angažman u Grčkoj započeo je cigaretom („papastratos I"). Cigaretu mi je ponudio moj prijatelj, ambasador Riter (Ritter). Bilo je to sredinom oktobra 1942. Posetio sam ga, kao i obično, prilikom mog boravka u Berlinu, u Ulici Vilhelm, kako bi mogli nesmetano, daleko od očiju i protokola, da razgovaramo o opštoj situaciji. Pohvalio sam kvalitet cigareta, a Riter mi je tužno odgovorio, da je to jedina radosna vest koja dolazi iz Grčke. Privreda i valuta zemlje nalaze se u očajnom stanju. Grčkoj preti opšti haos. Gradsko stanovništvo polako ali sigurno počinje da gladuje. U Glavnom štabu Hitlera vlada velika zabrinutost i nervoza zbog takvog stanja, jer je reč o zemlji koja nam služi kao most za snabdevanje naše armije u Severnoj Africi. Nemačko ministarstva privrede i finansija, kao i državna banka, Rajhsbank (Reichsbank), izjavili su da nemaju na raspolaganju nijedno stručno lice koje bi moglo da popravi loše stanje i Grčku dovede u red. Izneo sam svoje mišljenje o privrednom položaju Grčke. Naglasio sam, kao prvo, da je u toj zemlji, uz to, pod ovakvim okolnostima, potpuno pogrešno propisati nemački recept regulisanja tržišta. Drugo, snabdevanje hranom nemačkih i italijanskih okupacionih trupa sa grčke pijace treba da se svede na minimum. S druge strane, da se maksimalno poveća snabdevanje okupacionih nemačkih trupa u Grčkoj hranom iz Nemačke. I kao treće, da spekulacije na grčkom tržištu ne mogu da suzbiju određivanjem maksimalnih cena za hranu i donošenjem kaznenih mera, već jedino robom, dakle životnim namirnicama, kojih bezuslovno mora da bude dovoljno. Zato je potrebno sprovesti finansijsko-tehničke mere. Nedostatak hrane na tržištu ima za posledicu da nema dovoljno novca u opticaju. I tek onda možemo da dozvolimo da tržište samo formira cene. Najviše što možemo da postignemo nije stabilnost grčke valute drahme, nego to da drahma stvarno zadrži vrednost i karakter novca, a to

ćemo postići time što ćemo usporiti inflaciju. Posle mog izlaganja, sledio je ovakav komentar ambasadora Ritera:

„Dobro. Pa onda ste Vi, dakle, čovek, koji se razume u te stvari! Da li biste prihvatili taj zadatak?”

„Da!”

Posle toga sledio je telefonski razgovor sa Glavnim štabom. Sledećeg dana poleteo sam i našao se u Glavnom štabu, kod firera. Ovde sam 16. oktobra 1942. primio dužnost i bio imenovan kao specijalni izaslanik Nemačkog rajha za privredna i finansijska pitanja u Grčkoj. Dobio sam zadatak da preduzmem sve potrebne mere, kako bih sprečio da privreda i valuta u Grčkoj dožive potpuni slom i da zemlju spasem od haosa. Istovremeno je trebalo da obezbedim finansiranje nemačkih okupacionih snaga u Grčkoj. Na kraju sam vodio završne razgovore sa ministrom spoljnih poslova, Fon Ribentropom, koji mi je preporučio ovaj recept:

„Najvažnije je da odmah obesite desetak velikih špekulanata!”

Ja: „Do takvih mera ja ne držim mnogo. Donekle poznajem tu zemlju. Dosadašnje drakonske kaznene mere samo su povećale glad, jer se rizik sa crnim tržištem isplati zbog povoljnih cena. Ja ću, međutim, pokušati da uradim nešto drugo: da stvorim takvu situaciju, u kojoj će veliki špekulanti biti dovedeni do toga da se sami obese!”

Sa Musolinijem je bilo dogovoreno to da i Italija imenuje čoveka, koji bi imao istu punomoć kao i ja. Konačno, Grčka je bila zemlja, koju je Nemačka priznavala kao italijansku zonu uticaja. Zbog razloga koje sam već spomenuo, moja ranija zaduženja morao sam i dalje da obavljam. Iz Hitlerovog štaba vratio sam se avionom u Berlin, gde sam vodio kratke i pozitivne razgovore sa ministrima Funkom i Sverin Krosikom (Schwerin-Krosigk). Nakon toga, avionom sam otputovao u Rim. Leteo sam u lepom avionu nemačkog ministra spoljnih poslova. Taj avion stajao mi je godinu dana na raspolaganju, a dobio sam i Ribentropovog pilota. Taj čovek je bio pravi profesor pilot. Civina (Ziwina) je imao za sobom dva miliona kilometara leta. Bio je majstor svog zanata. U toku jedne godine sa njim sam sigurno leteo sto puta. Kada je vazdušni prostor nad Balkanom postao prilično neugodan i opasan, onda je ovaj putnički avion bio zamenjen i dobio sam na raspolaganje vojni avion tipa „hajinkel 111”.

U Rimu se upravo održavala konferencija posvećena Grčkoj. Nemački ambasador dr Klodius (Clodius), vodio je pregovore s italijanskim ambasadorom Daninijem (Giannini). Ovim razgovorima su, takođe, prisustvovali grčki ministar finansija i privrede Gocamanis, kao i izaslanik Nemačkog ministarstva spoljnih poslova u Atini, poslanik dr Altenburg. Tada sam upoznao i italijanskog kolegu Dagostinija (D'Agostino), koji je bio odličan bankarski stručnjak. Dagostino je bio generalni direktor Komercijalne banke („Banca

Comerciale") i radio je na saniranju jedne banke („Banca di Lavoro"). Veoma brzo sam se sporazumeo sa Dagostinom u vezi s najhitnijim stvarima koje se odnose na naše zadatke u Grčkoj. Rešili smo da napustimo konferenciju, koja je još bila u toku, jer za naše zadatke ona nije mogla da nam bude naročito korisna. Pre nego što smo krenuli na put, primio nas je italijanski ministar spoljnih poslova, grof Cano (Ciano). U svom dnevniku o ovoj temi je zapisao sledeće:

„30. avgust 1942. Kidi (Chigi) je poslao SOS iz Grčke...11. oktobar 1942. Ako nastavimo dosadašnjim putem, u Grčkoj će doći do potpunog finansijskog sloma... 17. oktobar 1942. Telefonirao Ribentrop, da u Rim šalje Nojbahera, koji ima nove predloge u vezi s rešavanjem grčke privredne krize.... 19. oktobar 1942. Nojbaher stigao u Rim. Njemu će se, sa naše strane pridružiti komesar, koji će imati ista ovlašćenja. Predložio sam Dagostina, koji poseduje sve potrebne kvalitete. Duže je pokazao spremnost da se problem tako reši. To će nam pomoći da konačno pronađemo pravu nit u grčkom zapetljanom klupku....21. oktobar 1942. Sastanak u mom kabinetu u vezi s privrednim pitanjima u Grčkoj. Prisutni: Makenzen (Mackensen), Nojbaher, Dagostino, Kidi i Gocamanis. Samo je Nojbaher ubeden da mogu da se postignu krupni rezultati, a svi ostali su prilično skeptični i nepoverljivi, a posebno Gocamanis, koji, nema sumnje, nabolje poznaje svoju zemlju, kao i odnose i mogućnosti Grčke. Ja sam se, manje ili više, sa njim složio, ali se, prirodno, pazim, da to i otvoreno kažem."

Iz Atine su stizale katastrofalne vesti. Jedna „oka" (grčka mera za 1,3 kg) maslinovog ulja skočila je na 30 000 drahmi, a engleska zlatna funta staje 300 000 drahmi. Pijaca je potpuno opustela i zjapila je prazna. Mesečna zarada radnika ili službenika iznosila je 30 000 drahmi i plate su zamrznute. Zamrznute cene, međutim, nisu postojale. Poslednje nedelje oktobra 1942. moj avion se sigurno spustio na aerodrom Tatoi, pored Atine. Dagostino je, takode, trebalo uskoro da stigne u Grčku.

Situacija koju sam zatekao u Grčkoj izgledala je ovako: ništa nije funkcionisalo. Sve je bilo u nekom nekontrolisanom procesu, koji se kretao u pravcu potpune anarhije. U ovoj knjizi nema mesta za detaljnu privrednu analizu. Zadovoljiću se sa nekoliko kratkih primedbi, kako bih grčku krizu mogao da učinim razumljivom i za ljude koji nisu ekonomski eksperti.

Grčka je, istina, izvoznik visokokvalitetnih poljoprivrednih proizvoda, kao što su duvan, vino, maslinovo ulje, suvo grožđe, pomorandže i limun, ali ipak nije u stanju da, sa svojim kamenitim, krševitim tlom, prehrani svoje stanovništvo. Ona je, dakle, čak i u takozvanim normalnim vremenima, prisiljena da uvozi, pored sirovina i industrijskih produkata, i velike količine prehrambenih proizvoda. Povoljna za Grčku je činjenica da poseduje prilično deviza dobijenih iz spoljne trgovine, iz jake trgovačke pomorske flote, iz turizma, kao i iz privatnih novčanih uputnica, koje šalje brojna grčka emi-

gracija svojim rođacima u otadžbini. Kako su došli rat i blokada, ovi devizni izvori odjednom su presušili. Grčku zapadni saveznici nisu potpuno izolovali pomorskom blokadom. Jednosmerne železničke pruge, međutim, koje povezuju zemlju s Evropom, zbog vojnih transporta su postale preopterećene. U zemlji su se odjednom našle dve okupacione armije, koje su, istina, za novac, brzo potrošile poljoprivredne proizvode Grčke. Okupacione snage nisu plaćale direktno novcem, nego kreditima, koji su predviđeni za snabdevanje tih stranih trupa, a oni su se dobijali tako što ih je grčka nacionalna banka štampala i to radeći u tri smene dnevno.

Već je količina novca porasla od šest milijardi drahmi na 18 milijardi u aprilu 1941. Krajem oktobra 1942, kada je započeta akcija saniranja grčke privrede, količina novca porasla je na 180 milijardi drahmi i nezaustavivo se kretala prema bilionu. Kreditna potraživanja obe okupacione armije - a ona su se koristila uglavnom za velike radove u svrhu odbrane - iznosila su za mesec oktobar 1942. oko 50 milijardi drahmi. A otprilike toliko je bilo potrebno i grčkoj vladi za vođenje i održavanje državne administracije. Grčka je morala da se brine o velikom broju izbeglica koji su proterani ili pobjegli iz bugarske okupacione zone. Prihodi dobijeni iz poreza nisu mogli da budu znatni, privreda je uništena, a ono malo stoje moglo da se dobije, kapalo je u državnu kasu polako i odavno gaje „na putu“ pojela galopirajuća inflacija.

Gradsko stanovništvo je gladovalo. U zimu 1941/42 godine moglo je da se vide na ulicama Atine mnogo gladnih ljudi, koji su izgledali kao kosturi, kako padaju od slabosti i umiru. Ništa nisu pomogle kazne predviđene protiv špekulanata, dakle, propisi po nemačkom receptu. Hrana se i dalje prodavala po oprobanoj receptu crnog tržišta: hranu dobija onaj ko ponudi najvišu cenu, i tako se se polako praznila pijaca sa prehrambenim proizvodima do poslednje glavice kupusa. Da tržište samo reguliše cene bilo je dobro zamišljeno. Ali, u postojećim grčkim uslovima ovo nije moglo da funkcioniše. Gde je u Grčkoj bio egzistencijalni minimum u vezi s prehrambenim proizvodima? Kada se tačno zna odgovor na to pitanje, onda imamo osnovu za regulisanje tržišta. Toga, međutim, u Grčkoj nije bilo, kao što nije postojao ni saobraćaj, ni trgovina za civilne potrebe. Gde je u Grčkoj bila vlada koja uživa autoritet, gde precizan upravni aparat, gde mehanička disciplina nemačkog stanovništva. Ovakva mehanička primena recepta, i to za zemlju koja se nalazi pod sasvim drugim privrednim, administrativnim i psihološkim okolnostima, u Grčkoj je uzdrmala i one najbolje snage i prednosti koje će ta zemlja uvek posedovati: začuđujuću, fantastičnu privatnu inicijativu i spretnost pojedinaca da se snađu i u najtežim situacijama. U zemlji je postojala samo jedna privredna firma koja je radila punom parom: štamparija novca. Zlatno pokriće grčke valute, međutim, bilo je pod kontrolom saveznika, u Americi.

Složio sam se sa kolegom Dagostinom da primenimo recept ratne privrede koji nije bio nimalo uobičajan i popularan: da stvorimo slobodno tržište u Grčkoj. Razume se da to nije bilo moguće sprovesti samo prostom objavom. „Oktobarsko čudo“, kako su kasnije prozvali naš recept, teklo je ovako kako ću sada da opišem.

Sa prijateljem, poslanikom dr Altenburgom, već sam prvih dana svog boravka u Grčkoj posetio atinskog mitropolita Damaskinosa. On mi je otvoreno rekao, kao što je ta samosvesna ličnost i kasnije uvek govorila i delovala:

„Mnoga obećanja smo mi već čuli i nijedno do sada nije bilo ispunjeno. Vi ćete me zbog toga izviniti, ali ja i Vašoj izjavi da će uskoro da bude bolje, ne mogu da verujem. Verujem samo u Vašu dobru i poštenu volju!“

„Videćemo se, ako Vam to odgovara, kroz četrnaest dana. Verujem čvrsto da će tada Vaše visokopreosveštenstvo da opozove svoje nepoverenje!“, odgovorio sam kratko.

On je to doista i uradio, i mojoj je porodici za Božić poslao svoj episkopski blagoslov.

Prvi rezultat najavljenih vanrednih ekonomskih mera koje treba da sprovedu dvojica privrednih eksperata Sila osovina, bio je povoljan. Spekulacija - neverovatna, proždrljiva, levantinska - zaustavila je u trenutku rast cena prehrambenih proizvoda, koje su, u međuvremenu, dostigle nivo, koji je bio daleko viši od kursa zlata. Kao daje i špekulantima ponestalo vazduha, pa su i oni hteli da malo predahnu. Drugi, za nas povoljan moment, bio je u činjenici daje upravo bila u toku humanitarna akcija Međunarodnog crvenog krsta. Sve zaraćene strane odobrile su da Međunarodni crveni krst može bezbedno da transportuje žito u Grčku. Treći povoljan trenutak: poraz Romela (Rommel) u Severnoj Africi. Ovde treba pružiti dodatno objašnjenje. Grčko stanovništvo, koje je mnogo patilo zbog nedostatka hrane, polagalo je sve nade u brzi kraj okupacije i pobeđu saveznika. Svaki nemački ratni uspeh značio je za njih produžetak rata, njihove agonije, okupacije i time smanjivanje izgleda da se stabilizuje njihova valuta. Uspeh Nemaca prouzrokovao je porast cena zlata i robe, a ovo je, opet, imalo za posledicu da je porasla vrednost zlatne engleske funte. S druge strane, svaki uspeh saveznika značio je da se bliži kraj okupacije i da će se privreda uskoro normalizovati i to je slabilo zlatnu funtu. Tako, pobeda Engleza kod El Alameina označila je slabljenje funte. Sva ova tri momenta, međutim, bila su kratkoročna u odnosu na pozitivne rezultate za grčku privredu i zato je bilo potrebno aktivno delovati i odmah preduzeti neke korake.

Prvo što se dogodilo, bio je udar protiv špekulanata. Oni su bili teško pogođeni finansijsko-tehničkim merama koje sam ja preduzeo. Istovremeno sam osigurao da se velike količine hrane - iz Nemačke, iz protektorata Češke

i iz poljoprivrednih balkanskih zemalja, sa kojim je Nemačka zaključila trgovinske ugovore - isporuče u Grčku. U pogledu hrane, siromašnija Italija je takođe obećala da će poslati u Grčku manje količine prehrambenih proizvoda i sumpor, kako bi se uništile štetočine koje napadaju maslinu. Da bi preko potrebna hrana stigla u Grčku, zbog problema sa transportom, trebalo je da prođe mnogo vremena. Zahvaljujući poverljivim ljudima, koji su dobro poznavali prilike u Grčkoj, uverio sam se da u Atini i čitavoj Grčkoj ima znatnih količina maslinovog ulja, pasulja i šećera, a drže se na tajnim mestima. Moji poverljivi ljudi otkrili su ova skrovena mesta, pećine i zazidane podrumne, gde su vlasnici sakrivali ove prehrambene proizvode, kako bi izbegli da ih prodaju, pa makar i po najvišim cenama, za bezvredni papirnati novac. Imena vlasnika i mesta gde skrivaju hranu me uopšte nisu interesovali. Oštre i odlučne mere protiv špekulacije, prisilile su vlasnike hrane da je ponude tržištu. Finansijsko-tehničke mere sastojale su se u glavnim crtama u ovome:

1) odmah smo uveli zabranu da se grčkim snabdevačima hrane isplaćuje u novcu za potrebe okupacione nemačke i italijanske armije. Liferante ove mere su značile da će biti plaćeni za isporuke koji su upravo u toku, a isplata može da se izvrši samo u ratama do kraja godine. Na osnovu mera, koje nisu u potpunosti poznate, a koje su preduzeli Nojbaheer i Dagostino, s ciljem da se drahma stabilizuje, odjednom se na tržištu pojavio manjak drahmi. Isto tako, uvedena je zabrana isplate novca preko javnih, državnih institucija, kao banaka i pošte. Uzbuđenje koje su ove mere prouzrokovale bilo je veliko. Sada su liferanti navalili na banke, kako bi dobili kredite. Tu ih je dočekalo sledeće neugodno iznenađenje;

2) potpuna zabrana isplate kredita za trgovinske firme i privatna lica. Krediti za industriju su i dalje bili odobravani i to tek onda kada je to odobrio kontrolni organ. Nesreća za špekulante ovime nije bila iscrpljena;

3) banke su dobile uputstva da krenu naveliko sa ukidanjem kredita onim osobama kojima je već bio odobren. Time su bili pogođeni, pre svega, špekulanti. Obustavljanje isplata za prehrambene proizvode imalo je za cilj da se spreči da špekulanti prodaju hranu koji su sakrili u tajna skloništa, sa namerom da tom robom špekulišu. Ovime je sprečeno da ljudi koji se bave kriminalnim radnjama za to budu još i nagrađeni;

4) ponovo je uspostavljeno poverenje u normalne isplatne čekove koji su, iz porezno-tehničkih razloga, podložni dugoj administrativnoj proceduri. Ovaj korak imao je kao trenutnu, pozitivnu posledicu, to daje odmah nestala velika razlika između plaćanja čekom (disado), i gotovinom (a ona iznosi 20%), koja se, naravno, nadoknadi na taj način, što se povisi cena robe). Sećam se i sada radosti bankara Dagostina, kada je sa uspehom ponovo uspostavljen platni promet normalnim čekovima. To je bila njegova ideja;

5) sve maksimalne cene su ukinute.

Ove mere bile su efikasne i sledile su brzo, jedna za drugom, i bez velike buke i propagande. Sa svega nekoliko rečenica govorile su o predstojećim transportima prehrambenih proizvoda, o zabrani da se hrana izvozi iz Grčke. Poput munje, brzo se proširila ova novost, koja je predstavljala veliku blagodat za Grčku. Ovaj događaj je kasnije nazvao „čudo u oktobru". Njegovi pozitivni rezultati daleko su prevazišli i najoptimističnija očekivanja Dagostinija i mene.

Za svega nekoliko dana Grčka nije mogla da se prepozna. Pijace i izlozi bili su ispunjeni ogromnim količinama hrane i robe. Na pijaci, gde se prodaje povrće, riba i meso, sve je vrvilo od bučnih trgovaca i kupaca. U roku od 14 dana cene su pale za 80%. Sve se to dogodilo u vreme kada je danonoćno bila povećavana masa papirnatog novca.

Sredinom oktobra, kako je javljeno, tri špekulanta prehrambenim artikulima izvršila su samoubistvo.

Ovaj uspeh mogao je da se održi samo pod uslovom da se brzo poboljša transport, koji je bio u očajnom stanju. Uspeo sam da kod firera isposlujem naredbu na osnovu koje železnica ima da poveća kapacitet prevoza robe za pedeset odsto. Ovo je postignuto tako što su pojedine deonice na železničkoj pruži tehnički poboljšane, da bi se omogućio efikasniji popravak lokomotiva koje su delom bile oštećene, i poboljša snabdevanje vodom. Takode se ubrzano pristupilo čišćenju atinske luke Pirej od potopljenih brodova, kao i popravaku obale, koja u Pireju. Vojni deo pomorske luke bio je evakuisan, kako bi što brže teкао istovar robe koji se odvija pomorskim putem, sa trgovačkim lađama. Iz nemačkih pomorskih (hanzeatskih) gradova stigli su u luku Pirej stručnjaci za lučki transport i doprineli oživljavanju te grčke luke. Nemačke i italijanske okupacione trupe u Grčkoj su od hrane kupovale samo povrće i voće, a iz Nemačke su nabavljale sve ostalo. Posebno je bio tražen tehnički materijal svih vrsta, koji je bio potreban armiji, a u prvom redu mašine za remont brodova za potrebe vojne mornarice, koje su do tada morali da plaćaju Grcima i čije su cene bile astronomske.

Da bih dokazao da mislim veoma ozbiljno kada je u pitanju pružanje pomoći Grčkoj u prehrambenim proizvodima, u Solunu sam naredio da se konfiskuje šest stotina tona maslinovog ulja. To ulje je jedna nemačka firma sa ostrva Mitilene kupila i htela da uveze u Nemačku. Umesto u Nemačku, tih 600 tona maslinovog ulja poslao sam u Atinu i naredio da se proda po ceni koja je tog dana bila na snazi. Već sama činjenica zaplene maslinovog ulja imala je veliki psihološki efekt. Za čoveka iz Zapadne Evrope je neshvatljivo kakvu važnu ulogu imaju u svetu Levanta glasine i šaputanja. Vesti o zapleni maslinovog ulja proširile su se neverovatnom brzinom po celoj Grčkoj. Takav način komunikacije je daleko efikasniji od bilo kakve propagande. Nemačko ministarstvo za prehranu bilo je veoma besno na mene, što sam na svoju ruku sprečio izvoz šest stotina tona maslinovog ulja iz Grčke u

Nemačku. Međutim, posle kratkog razgovora sa državnim sekretarom Ba-keom (Backe) i njegovim najbližim saradnicima, pošlo mi je za rukom da stvar brzo izgladim.

Ekonomske mere koje smo preduzeli, blagodareći početnim uspesima, postale su popularne. Sve je veći bio broj ljudi koji su bili spremni da nam pomognu. Kurs zlata je u Atini pao, a tome su doprineli i sami Grci, koji su počeli da prodaju zlato. Ljudi su, prosto, govorili: „Ovde nešto funkcioniše, pa hajde da i mi doprinesemo oporavku privrede!”

Drahma je bila proglašena nekonvertibilnom valutom na čitavom prostoru Velikonemačkog rajha. Nemačka državna banka (Rajhsbanka) htela je, zbog principijelnih, evropskih obzira, da se drži fiktivnog kursa šezdeset grčkih drahmi za jednu nemačku rajhsmarku. Pošto je drahma neprestano gubila vrednost, bilo je veoma teško da se sprovodi stalna revizija dnevnog kursa marke prema drahmi. Razume se daje takav kurs, koji se izračunavao na osnovu robne razmene, vodio do grotesknih poslovnih sporazuma. Grčki izvoznici su, zbog inflacije drahme, pretrpeli velike gubitke od trenutka kada je posao zaključen, pa do isporuke na ruke. Grčki uvoznici, s druge strane, napravili su odlične poslove i zaradili fantastično mnogo novaca. Navodim primer za koji sam direktno saznao: jedan Grk kupio je mašinu u Nemačkoj i platio je pošteno na osnovu kursa koji je u tom trenutku bio na snazi, dakle, za 1.000 nemačkih rajhsmarki platio je 60 000 drahmi, izračunato na osnovu robne razmene. Čim je primio traženu mašinu, odmah je to prodao nemačkoj armiji, i to za 25 000 000 drahmi. Primljeni novac odmah je upotrebio za kupovinu zlata i druge unosne robe. Drahma se u koferima krijumčarila u Nemačku. Grčki studenti živeli su u Beču, praktično, besplatno, koristeći se pogodnostima inflacije drahme, koje su oni mogli da zamene po službenom kursu. Stanovali su u najboljim pansionima, i kako su bili bogati, zaboravili su da odlaze na predavanja i da studiraju. Nemci koji su živeli u Grčkoj slali su drahme u Nemačku i postali milioneri, a da za to nisu imali pokrića u stvarnoj vrednosti grčke valute. Prevare bez kraja i konca!

Odeljenje za kulturu pri Nemačkoj ambasadi bilo je posebno ponosno zbog neverovatnog, pobedničkog pohoda nemačke knjige. Nemačka knjižara bila je prepuna ljudi. Obični Grci, koji ne razumeju ni reč nemačkog, kupovali su Getea, Kanta, Sopenhauera i važna naučna dela. Ukratko, u svom oduševljenju za nemačku knjigu kupovali su, prosto, sve. Ovo ponosno priznanje našeg atašea za kulturu slušao sam pažljivo i sa dubokim nepoverenjem. Sve mi je to izgledalo suviše neobično, pa sam krenuo da i sam поближе istražim celu stvar i došao do ovog rezultata: većina tih, navodnih, grčkih ljubitelja nemačke knjige, koju mnogi Nemci nisu mogli da nabave, čim bi te knjige kupili, nekoliko stotina metara dalje prodavali su ih, prema težini, kao staru hartiju. Posao je bio sjajan, jer je kurs nemačke marke službeno iznosio 60 grčkih drahmi.

Jedan Grk koji se dugo bavio tim poslom - dok nisam zaustavio „pobednički pohod nemačke knjige” - kazao mi je jednom iskreno, iz dubine duše: „Nemci ne mogu da dobiju ovaj rat. Oni su za taj posao suviše glupi!” Međutim, moj cenjeni kolega Dagostino, takođe je došao do istog otkrića. Neki veliki italijanski izdavač hvalio se pred njim „pobedničkim pohodom italijanskih novina i časopisa”. Ali, i oni su završili nepročitani, bez dubljeg kulturno-političkog uticaja, kod trgovca starim papirom.

Grk koji ne vidi razliku između stvarne cene robe i moguće zarade, nije Grk. A u Grčkoj živi veoma mnogo - Grka!

Pod ovakvim okolnostima, bilo je logično da Nemačko-grčko udruženje za spoljnu trgovinu prestane s aktivnostima. Zbog toga je Nemačko ministarstvo privrede predložilo jednu zanimljivu i novu ideju u vezi s osnivanjem budućeg društva, koje se poklapalo sa mojom akcijom normalizovanja grčke ekonomije. Firma se zvala „Degriges” (Deutsch-griechische Handelsgesellschaft), nemačko-grčko trgovinsko udruženje, koje će nastaviti da deluje i u vreme privredne krize. Predsednik ovog društva postao je Oto Braun. Njegova firma „Transdanubia” postala je poznata i pre rata po svom uspešnom poslovanju na Balkanu. Zadatak koji se postavio pred novo udruženje bio je ovaj: kako trgovati ako zadržimo fiktivan kurs jedna marka za 60 drahmi? Ili, da pokušamo da izračunamo stvaran odnos vrednosti marke - drahme? Kako voditi spoljnotrgovinske odnose kada jedan partner poseduje valutu koja je izložena velikoj inflaciji a da, istovremeno, nijedan od partnera u tim poslovima ne bude oštećen?

Kako je, dakle, funkcionisala „Degriges” firma uprkos postojećih problema? Vraćam se mom trgovcu maslinama. On je, kao i do sada, za 1.000 maraka uplaćivao u kasu državne banke 60 000 drahmi. On je mašinu, koju smo već pominjali, mogao, međutim, da primi tek onda kada je komitet „Degriges” firme izračunao, na osnovu stvarne tržišne vrednosti, koliko trgovac mora još da doplati da bi mašina bila njegova. Razume se, da su ove mere ražalostile pomenutog trgovca, koji je u prošlosti navikao na visoke zarade. Sada je njegov profit iznosio od 20 do 50 odsto. Pa ipak, on je to morao da prihvati i nastavio je da trguje. Ova doplata robe služila je u sledeće svrhe: tri petine novca odlazilo je na kupovinu grčke robe i to po cenama slobodnog tržišta. I u tom slučaju izračunavalo se po klirinškom kursu, dakle, jedna nemačka marka stajala je 60 grčkih drahmi. Razlika koja je postojala u cenama na slobodnom tržištu isplaćivala se grčkim liferantima preko firme „Degriges”. Dve petine novca odlazile su na pokrivanje troškova okupacione vojske. Ovo su, međutim, pojedinosti koje ne zanimaju svakog čitaoca.

Slično udruženje osnovali su i Italijani, a zvalo se „SACIG” (Società Anonima Commerciale Italiana-Greca). U poslovnom odboru bile su zastupljene nemačka i italijanska firma, kao i predstavnici grčkog Ministarstva trgovine. Odbor je rešavao i o pitanju procenta na dodatak klirinške cene. Po-

slednja, najviša instanca za sva ekonomska pitanja bili smo Dagostino i ja. Tadašnji viši vladin savetnik dr Šulte (Schulte), koji je zauzimao mesto komesara za određivanje cena u Nemačkoj, godine 1940. bio je dodeljen mome štabu u Bukureštu. On je bio taj koji je komplikovano pitanje cena i piata u Grčkoj rešavao sa samostalnošću koja je bila karakteristična za moje sjajne saradnike i meni donela veliko preimućstvo.

U džungli koja je bila prouzrokovana inflacijom, i sa spoljnotrgovinskim problemima nastalim zbog toga, čije neugodne tragove iz 1941. godine smo ne samo nasledili, nego smo mogli i da ih doživimo, borio se sa vestfalskom upornošću naš ataše za trgovinu, Helmut Hefinghof (Hellmuth Höfinghoff). On je već godinama radio u Atini. Jednom je stigla neka duga depeša i Hefinghof mi je doneo na moj sto, da je potpišem. U pitanju je bio jedan veoma komplikovan posao sa duvanom. Ja, jednostavno, nisam razumeo taj komplikovani problem i morao sam sebi besno da kažem, da za temeljno ispitivanje ove stvari ne raspolazem sa dovoljno vremena. Jedino mi je zaključak izgledao logičan i razumljiv. Depešu sam ipak potpisao, ali sa nekom gorčinom. Da to nisam uradio, u mojoj radnoj sobi Hefinghof bi morao da prenoći. Tek kada sam doznao da ni u berlinskoj centrali, koje se, zapravo, ovaj slučaj najviše i ticao, nisu razumeli ništa iz te depeše, osim, kao i ja, zaključak, onda sam se donekle utešio.

Pri sprovođenju naših akcija već od prvog dana mog rada usko smo sarađivali sa vodstvom Međunarodnog crvenog krsta, koje je vodilo akciju humanitarne pomoći Grčkoj. Pomoć se, pre svega, odnosila na isporuku brašna i mleka za decu. Ova pomoć je imala prvorazredni značaj za prehranu gradskog stanovništva u Grčkoj. Dagostino i ja, kao specijalni izaslanici, odmah na početku te akcije razradili smo plan, zajedno sa šefovima humanitarne akcije, koliko kalorija minimalno treba da prime građani po glavi stanovnika. Sile osovine bile su na taj način u stanju da izračunaju koliko hrane je potrebno da se isporuči ugroženom stanovništvu. Nemačko ministarstvo prehrane poklonilo je grčkom civilnom stanovništvu 60 000 tona hrane (30 000 tona krompira, 18 000 tona leće, pasulja i boranije i 12 000 tona šećera). Italija je obećala da će isporučiti Grčkoj testenine, kao i sumpor za borbu protiv štetočina koje napadaju maslinu. Naročito važan i težak zadatak bio je problem nabavke maslinovog ulja. Grčka ga dovoljno proizvodi, a trebalo ga je nabaviti za grčko gradsko stanovništvo. Grčka vlada preuzela je obavezu da maslinovo ulje otkupi od seljaka sa Peloponeza, dok je Međunarodni crveni krst stavio sebi u zadatak da ga nabavi sa ostrva Krfa. Ostrvo Mitiline nalazilo se pod nemačkom upravom, a Italijani su držali ostrvo Krit. Isporuka maslinovog ulja sa ostrva Krf, Mitiline i Krit ostvarena je tako što su seljaci u zamenu za maslinovo ulje primili, na osnovu dogovora, odgovarajuće količine brašna, pasulja, mahuna i šećera.

Nažalost, na ostrvu Kritu došlo je do skandala, jer je vodstvo firme „SACIG“ proigralo poverenje i tu zamenu izvršilo nekorektno i nenamenski. Zbog toga je uskoro bilo smenjeno. Ta firma je posudila od grčke vlade brašno i šećer za koje je od seljaka, u zamenu, kako je bilo dogovoreno, primila maslinovo ulje. Međutim, umesto da to maslinovo ulje isporuči gradskom stanovništvu u Grčkoj, „SACIG“ je ulje izvezao na ostrvo Rodos i u Italiju, što je kršilo odredbe koje smo Dagostino i ja doneli. Posle ovog skandala, italijanska armije morala je da od grčke vlade posuđuje i maslinovo ulje. Ovim nisu nabrojana sva „junačka dela“ firme „SACIG“. Zbog toga sam ubrzo rešio da njenu imovinu predam na raspolaganje Grčkom ministarstvu finansija.

Humanitarnom akcijom Međunarodnog crvenog krsta u svrhu pomoći Grčkoj rukovodile su Švedska i Švajcarska. Poslanik Alard, koji je tada rukovodio švedskim poslovima u Sofiji, i član državnog saveta pri ministarstvu pravde Švedske, dr Sandstrem (Sandstroem), koji je danas predsednik Švedskog i Međunarodnog crvenog krsta, bili su - prvo jedan, pa drugi - na čelu ove, hvale vredne, humanitarne akcije. Pomoć je bila namenjena Grcima, narodu koji se našao između čekića i nakovnja velikih sila. Velike sile su na „korektan“ način odlučile da humanitarni problem, i to na prostoru gde se odvijaju ratne operacije, treba da rešava neko drugi. Tako je ta briga prešla na Međunarodni crveni krst. Veliki i glomazni grčki birokratski aparat odmah je postao, što je prirodno, pogodno mesto za delovanje neprijateljskih obaveštajnih službi. Engleski I. S. (Intelligence Service) i grčki komunistički pokret otpora „Elas“ iskoristili su oberučke za svoje interese ovu humanitarnu akciju, koja im je pružala slobodu kretanja i delovanja. Mom glavnom štabu prečutao sam mnoga svoja zapažanja i neugodna saznanja i nekoliko puta sam uspeo da sprečim da se dogovor sa neprijateljem humanitarne akcije ne poništi. Tako, među šoferima koji su u toj akciji bili angažovani i radili za Međunarodni crveni krst, nlazili su se mnogi pripadnici „Elasa“. U hrani deklarisanog kao humanitarna pomoć, naša obaveštajna služba često je nalazila i eksploziv. Desilo se da je auto natovaren humanitarnom pomoći, tokom vožnje „izgubio orijentaciju“ i „greškom“ hranu isporučio u neku partizansku bazu. Ovo je, možda, služilo na čast nižim činovnicima u Vermahtu, jer su se pokazali velikodušnim i dokazali da u pogledu humanitarne pomoći stoje iznad partijskih interesa. Meni, međutim, kao nemačkom specijalnom oponomučenom izaslaniku za Jugoistok, donelo je neugodnosti. Moja logika u vezi s ovakvim slučajevima bila je veoma prosta: neprijateljske sile mogu i bez međunarodne humanitarne akcije da u Grčkoj nadu agenata, koliko god im srce želi. Snabdevanje grčkog civilnog stanovništva hlebom i mir na tom prostoru, međutim, bili su neuporedivo važniji za nas, nego sigurno nepoželjne, ali, sve u svemu, beznačajne aktivnosti neprijateljskih obaveštajnih službi. Ovde moram da naglasim da samo vodstvo ove akcije Međunarodnog

crvenog krsta nije imalo nikakve veze sa špijunažom i njihov jedini motiv bila je želja da se ljudima u nevolji pomogne. Isporuka brašna, koje je bilo transportovano švedskim trgovačkim lađama, tokom godine 1944. povećala se na 26 000 tona mesečno. Ovde je zaista reč o pravom podvigu. Pomoć se odvijala u vremenu i svetu gde su se ljudi nemilosrdno klali i ubijali. Neko-liko puta sam bio pozvan da kao gost ručam najednom od tih švedskih čistih brodova i mogao sam da uživam u ukusnom izboru predjela. To je zaista bio doživljaj. Jedino ne bih preporučio da u sparini grčkog leta pijete švedsku rakiju „Akvavit“.

Godine 1944. događaji su se po nas loše odvijali, pa je ceo pomorski saobraćaj, praktično, prestao da postoji, jer je Englezima pošlo za rukom da nam potope skoro sve lade. U ovako teškoj situaciji, švedski diplomata Alard predložio mi je da se u vezi s problemom transporta hrane započnu pregovori sa Englezima. Švedski brod bi, natovaren nemačkom hranom, isplovio iz Trsta ili Venecije, uz pratnju i zaštitu engleskih ratnih brodova skoro do same grčke obale i onda bi, nesmetano, uplovio u grčku luku Pirej. Ova pomorska ruta trebalo bi nesmetano da funkcioniše, nezavisno od vojnih operacija. Ja sam ovaj neobičan predlog podržao i o svemu obavestio Glavni štab. Hitler je predlog odobrio, pa je švedski diplomata Alard mogao da započne pregovore sa engleskim ambasadorom u Štokholmu.

Englezu su postavili sledeće pitanje: „Ko im daje garancije da ova hrana neće dospeti u ruke i nemačkih okupacionih vojnika u Grčkoj?“.

Nemačka je bila spremna da garantuje da će se dogovor ispoštovati. Ovo Englezi nisu prihvatili jer su se nalazili u ratu sa Rajhom. Alard je kao garanciju predložio džentlmenski dogovor, koji bi bio potpisan između njega i mene. Engleski diplomata zatražio je vremena kako bi mogao da se posavetuje sa Londonom i odgovor je ubrzo stigao: „Vlada Njenog kraljevskog visočanstva prihvata ovu garanciju!“.

Švedska lađa „Hallaren“ (4 500 tona nosivosti) preuzela je svoju redovnu liniju. Hrana je bila deljena - ovo su zahtevali Englezi, a to je bila i naša dosadašnja praksa - civilnom stanovništvu, po niskim cenama humanitarne pomoći. Mi smo te ugovore neprestano obnavljali sa vodstvom Međunarodnog crvenog krsta. General-pukovnik Ler, vrhovni komandant Grupe armija E, sa komandom u Solunu, dao mi je posebno do znanja da je upoznat sa čitavim problemom. Da bih olakšao kontrolu i svoju odgovornost, pojednostavio sam celu stvar i to tako što sam u luci Pirej, čim je stigao švedski brod, lično nemačku hranu odmah predao na raspolaganje Međunarodnom crvenom krstu, koji ju je onda, umesto nas, prodavao stanovništvu. Novac od te prodaje služio je za pokrivanje našeg bankovnog računa i plaćanje našeg duga u drahmima. Naš konto nalazio se u Grčkom ministarstvu finansija.

Sabotaža velikog železničkog mosta u severnoj Grčkoj, koju su izvršili grčki partizani pod vodstvom engleskih komandosa u novembru 1942, bila je prvi težak udarac akciji oporavka grčke privrede. Grci su počeli da sumnjaju da će Nemci biti sada u stanju da brzo isporuče nemačku hranu za gladno grčko stanovništvo. Sok je postojao još dugo posle te sabotaže. Pa ipak, uspeali smo da stabilizujemo cene i to prostim metodama slobodnog tržišta. Cene su umereno rasle do marta/aprila 1943. Nade specijalnih izaslanika u Grčkoj, Dagostinija i mene, da će vojne operacije biti okončane do kraja oktobra 1943, a time i da će prestati štamapnje novca koji nema stvarnog pokrića, nisu se ostvarile. Uvek iznova stizale su nove zapovesti iz Glavnog štaba (od Hitlera), i odnosile su se na dodatne radove u vezi s izgradnjom odbrambenih objekata. Pojednostavljenim rečima, to je značilo da je Glavni štab zahtevao od mene i od grčke vlade, da se uz pomoć kredita investira u sledeće: poboljšaju stari drumovi i grade novi, proširuju aerodromi, pojača obalna baterija, modernizuju podmorničke luke, a ostrvo Krit, koje je dugo 266 km a široko 52, treba tako izgraditi, da postane snažna, neosvojiva pomorska tvrđava Sredozemnog mora! Ovi veliki radovi prouzrokovali su inflaciju grčke drahme. To nismo više mogli da krijemo. Grci su ponovo počeli da računaju. Cene su nanovo počele da skaču i nismo ih mogli zaustaviti ni uz pomoć isporuka dovoljno velikih količina robe. Uskoro su cene bile veće nego u oktobru 1942, a u novembru 1943. jedna zlatna engleska funta vredela je čak dva miliona drahmi. To je bilo zastrašujuće.

Moj italijanski kolega Dagostino, sa kojim sam odlično sarađivao, početkom 1943. dao je ostavku na položaj. Njega je nasledio industrijalac Vincenco Faduoli (Vincenzo Faggiuoli). Ja sam, međutim, dobio još jednu, novu dužnost. Bio sam imenovan kao specijalni opomućeni poslanik Ministarstva spoljnih poslova za Jugoistok (Sonderbevollmächtigten des Auswertigten Amtes für den Südosten), a nisam istovremeno bio oslobođen ranih obaveza i zadataka. Nakon kapitulacije Italije septembra 1943, ova nova dužnost uključivala je Srbiju, Crnu Goru, Albaniju i Grčku. Moj prijatelj, dr Altenburg, bio je opozvan iz Grčke i primio je novu dužnost u Glavnom štabu. Generalni konzul Nemačke u Grčkoj, Fon Grevenic (von Graevenitz), postao je nemački ambasador i moj stalni zamenik u Atini.

Ujesen 1943. sve je izgledalo užasno. Postojala je samo jedna vrsta robe za koju problem prevoza uopšte nije postojao. Reč je o robi koja, od kako postoji pisana istorija, najviše pjeni ljudsku maštu: zlato. Početkom novembra 1943. putovao sam avionom u Berlin, kako bih nabavio tu robu. Desilo se čudo. Posle kratke konferencije - koju sam imao sa ministrom privrede Funkom, ministrom finansija Fon Sverin-Krosigom, potpredsednikom Nemačke banke Pulum (Puhl), kao i sa nekoliko drugih zastupnika pojedinih ministarskih resora - primio sam milion zlatnih engleskih funti, kako bih odbranio vrednost grčke drahme. Prilikom povratka u Grčku, u svom avionu

„hajinkel 111" poneo sam prilično veliki deo tog zlata, koje mi je odobreno u Berlinu. Sredinom novembra 1943. na atinskoj berzi započeo sam sa ulaganjem u akcije koje su imale zlatnu podlogu. Ovaj korak služio je kao poslednja kočnica da ne dode do totalnog raspada novčanog sistema u Grčkoj i doprineo je da se dragma, i pored visoke inflacije, održala kao valuta i to sve do našeg povlačenja iz Grčke.

Ovakvim razvojem Grci su bili veoma iznenađeni. Niko nije smatrao mogućim da će Nemačka na tržište baciti zlato. Prodaja 20 000 zlatnih funti u toku jednog berzovnog prepodneva bila je dovoljna da se popravi kurs i da cena jedne zlatne funte padne sa 2 000 000 drahmi na 900 000. Kao reakcija na ovaj moj potez, odmah se javila još jedna zainteresovana strana, koja je takođe ponudila prodaju zlata na atinskoj berzi. Sva Atina bila je uzbuđena, kao što je bila i u jesen 1942, kada sam započeo sa radom u toj zemlji. Kafić, koji se nalazi preko puta hotela „Gran Bretanj" („Grand Bretagne"), gde su se nalazili moj štab i moja radna soba, bio je odjednom ispunjen do poslednjeg mesta. Tu su sedeli ljudi koji su pažljivo posmatrali ko je sve dolazio kod mene, kako bi na osnovu tih poseta mogli da zaključe kako će teći budući događaji. Konkretno: da li da zlato kupuju ili prodaju? Koliko zlata imam na raspolaganju? Možda će mi uskoro ponestati daha? Izraz moga lica bio je predmet pažljivih ispitivanja posetilaca kafića i osoblja hotela, i izgleda daje to bila najvažnija lektira dana. Sve to sam ja dobro znao. Kada bih izlazio iz kola, moje lice bi poprimilo izraz pouzdanosti i radosti. Potrudio sam se da uvek imam savršeno držanje i brze, žive pokrete. I ljudi koji su imali zadatak da me svaki dan posmatraju, zaključili bi: „On je dobro raspoložen. Da se kladimo da će se sutra opet nešto značajno dogoditi!"

Da li će se sledećeg dan zaista nešto značajno događati na berzi zlata, o tome su, međutim, bili upoznati samo moji najbliži saradnici, a pre svih Paul Han (Paul Hahn), direktor Nemačke nacionalne banke (Rajhsbanke), zatim šef Privrednog odeljenja mog biroa u Atini, u čijim rukama su se nalazili ključevi za tehničko izvođenje intervencija sa zlatom. Ovde ubrajam i jednog Grka, Cironikosa, koji je bio ministar finansija i privrede. Mogao sam se potpuno pouzdati u njega. Cironikos je umeo da čuva tajnu.

Jednog dana, kada su oko ponoći Han i Cironikos napustili moju hotelsku sobu, došao je keiner da pokupi čaše i flaše i, pomalo uzbuđeno, kazao:

„Vaša ekscelencijo, ja sam se preračunao!"

„Kako to mislite", upitao sam ga.

„Pa, danas sam kupio jednu zlatnu funtu!"

„Pa šta?", začudio sam se.

„Kako šta! Kod Vas su upravo bili gospodin Han i gospodin ministar Cironikos. To, dakle, znači, da će sutra vrednost zlatne funte da padne!"

Smisao akcije u vezi sa zlatnom funtom na berzi u Atini bio je sledeći: novac dobijen prodajom novca koji ima zlatnu podlogu, treba da se upotrebi za pokrivanje troškova okupacije. Time sam rasteretio grčku drahmu od pritiska i nestala je potreba da se štampa novac koji nema pokrića. Neprestana ponuda zlata na atinskoj berzi u zamenu za grčku drahmu delovala je kao kočnica protiv nekontrolisanog, vrtoglavog gubitka vrednosti drahme. Na taj način, berzovni špekulanti nikada nisu mogli da budu sigurni da će njihova računica biti ispravna ako počnu da prodaju drahmu i kupuju zlato, i zato su se čuvali da u svojim špekulacijama ne preteraju i ne preračunaju se. Grčko tržište je veoma živo, a to je uvek ponovo vodilo do stvaranja grupe špekulanta, koji su, kada je pritisak na drahmu rastao, tržištu odmah nudili zlato. Tako je drahma - koja je stvarno bila samo komad hartije - uprkos neverovatno velike inflacije ipak bila novac. Plate su neprestano bile obračunavane na osnovu stvarne vrednosti hrane i prilagodavane realnim životnim troškovima.

Često su me pitali zašto Vermahtu jednostavno ne dam zlato, kako bi njime mogli da plate svoje potebe u Grčkoj. Da sam to uradio, drahma kao novčanica odjednom bi prestala da postoji, jer bi tada svi trgovci cenu svoje robe preračunavali u zlato. Zlato koje bih dobio od Rajhsbanke brzo bih potrošio. Našom metodom, međutim, uvek nam je uspevalo da svega nekoliko desetina hiljada zlatnika, izabравši pravi trenutak, bacimo na atinsko tržište i na taj način zaštitimo ogromnu masu papirnatoг grčkog novca koji je bilo u opticaju. Ili, da to jednostavnije i bolje kažem: ovime smo usporili pad kupovne moći drahme.

Dva puta sam lično intervenisao na atinskoj berzi, u maju i avgustu 1944, kako bih demonstrirao ozbiljnost svojih koraka u pravcu sprečavanja eksplozivne inflacije drahme. Inflacija i napetost na tržištu dostigle su vrhunac. U ringu sam se našao sa profesionalnim berzovnim špekulantima i svi oni su hteli od mene da doznaju samo ovo: koliko zlata mi je još ostalo u džepu? Bitka na berzi je nemilosrdno besnela. Bez reči, samo pogledima i klimanjem glave, sporazumevao sam se tokom boravka na atinskoj berzi - jer je svaki razgovor, zbog užasne buke, bio nemoguć - sa mojim najbližim saradnicima, Hanom i Cironikosom, o našim novim akcijama. Tako je to išlo, dok nije došlo do kolapsa kursa zlata. Čovek koji nije doživeo atinsku berzu ne može da poveruje da se ova neprestana vika i galama, zapravo, odnosi na poslovne bilanse, koji se nervozno upisuju na komadiće hartije. Na kraju radnog vremena berze zaključuju se poslovi, koji sadrže savršeno precizne podatke. Na atinskoj berzi radili su i poslovni agenti čije žile na čelu bi toliko nabrekle, oči bi im iskočile iz očne duplje, a svoje poslovne partnere hvatali bi za gušu. U prostoru određenom za javnost, gurali su se posmatrači i radoznali ljudi. Sve je to bilo praćeno metežom koji su stvarali berzanski kuriri, probijajući se kroz gužvu do ulice, kako bi javili svojim nadgodavcima

najnovije stanje akcija. Cela Atina učestvovala je u ovoj igri. Kada bi vodeći funkcioner berze suvereno bacio pogled na ovo bojno polje, a onda udarcem udario o gong, bitka je bila okončana. Kupajući se u znoju i potpuno iscrpljeni, berzanski ratnici počeli bi odmah da napuštaju poprište borbe. Gomila ljudi koja je poput grozdova, tokom rada berze, opsedala glavni ulaz, po udarcu gonga bi se rasipala i kao poplašeni roj pčela nastavila još neko vreme da zuji ulicama Atine.

Veoma je karakteristično i govori u prilog neverovatne pokretnosti i poletne spremnosti Grka za rizik i špekulaciju, da je, recimo, bio dovoljan dolazak mog aviona „hajinkel 111" na atinski aerodrom Tatoi, pa da kurs zlata padne za 10 ili 20 odsto. Ovako su Grci, puni respekta, dočekivali i pozdravljali čoveka koji poseduje zlato. Onda su berzijanski špekulanti čekali na ono što je morala da se dogodi. A i ja sam čekao, kako bih pratio posledice svog dolaska, koji je delovao poput šoka. Dakle, sa minimalnim sredstvima uspeo sam da za neko vreme postignem mnogo. Ovo, razume se, nije moglo da traje večno. Spekulacije na berzi reagovala su sve nervoznije, pa je vrednost zlatne funte počela da raste sve brže i brže i uskoro premašila najvišu granicu koja je postojala pre mog dolaska. I upravo u trenutku kada je cena zlata počela vrtoglavo da raste, preduzimao bih, s vremena na vreme, veliku akciju na berzi: prodao bih izvesnu količinu zlata, a istovremeno bih usporio štampanje grčkih drahmi i naredio bih obustavu piata za Vermaht i grčke državne službenike. Grci su, razume se, bili suviše lukavi da bi usporevanje štampanja novčanica shvatili previše ozbiljno. Pa ipak, u igru sam uveo još jedan motiv. Grci su strastveni špekulativni, a moj, premda već izlizani recept, ipak me nije nikada izdao i uvek je izazavao efekt koji sam ja očekivao.

Ne treba smatrati da bi se u nekoj drugoj zemlji, u kojoj bi postojale iste ekonomske prilike, mogle primeniti iste metode. Ja sam imao posla sa Grcima. Prosečan Evropljanin još nije traženu robu ni primio, a Grk ju je već kupio, ponovo prodao i već je spremio odgovor, žaleći se, da isporučena roba nije imala očekivani kvalitet. Oni su brzi, inteligentni ljudi. Ja im se divim.

O pokušaju da se zaustavi inflacija, razume se, nije moglo biti ni govora. Problem koji je trebalo rešavati bio je uvek isti: da grčka valuta drahma sačuva karakter novca i ne dozvoliti da se pretvori u bezvrednu hartiju, osigurati minimum hrane za gradsko stanovništvo Grčke i to uz pomoć kontrolisane inflacije. Kako je u septembru 1943. Italija kapitulirala, ostao sam potpuno sam da rešavam ova pitanja. Sva briga je pala na mene. Celu akciju, da budem razumljiv, mogao bih da uporedim sa akcijom gradnje mosta. Na raspolaganju imam materijal za gradnju mosta do druge obale, koja je tako daleko daje ne mogu videti. Takva konstrukcija mosta, logično, morala je da bude sve „tanja" i sve manje bezbedna. Ovu nevidljivu obalu moglo je da predstavlja samo jedno - kraj okupacije Grčke. Do druge obale smo, kada je

potrošen sav materijal za gradnju mosta, stigli onda kada je počela evakuacija nemačkih trupa iz Grčke.

Krajem avgusta 1944. u Nemačkom glavnom štabu došlo je do razgovora o Balkanu. Putovao sam avionom sa maršalom Fon Vajksom (Feldmarschall von Weichs) do Hitlerovog glavnog štaba „Volfšance“ („Wolfschanze“), koji je bio smešten kod Rastenburga, u istočnoj Pruskoj. Prisutan je bio i general-pukovnik Ler, komandant naše armije, sa sedištem u Solunu. Prisutni su bili: Hitler, Fon Ribentrop, Himler, Kajtl (Keitel), Jodl, Varlimon (Warlimont), Šper (Speer) i drugi vodeći ljudi Rajha. Prostorija je bila puna ljudi. Na dnevnom redu nalazila se evakuacija naše vojske iz Grčke. Hitler je uzeo reč: „Ostrva su ispunila svoj zadatak!“ i izdao je naredbu da nemačke trupe napuste egejska ostrva i Krit. Dan posle toga došlo je do prevrata u Bukureštu, a uskoro i u Bugarskoj. Tako smo sa teme „evakuacija Grčke“ stigli do pitanja „evakuacije Balkana“. Još jednom ću da se vratim na ovu konferenciju. Kada je bilo govora o stanju u Grčkoj, Hitler mi je kazao sledeće:

„Da Vam odmah na početku jasno kažem, ne pada mi na pamet da Grčkoj ponovo stavim na raspolaganje zlato!“

Ja: „Ali, nama je još potrebno zlato, jer će, u suprotnom, drahma jednostavno da nestane!“

Hitler: „Pretvorite drahmu u kartice penzijskog osiguranja ili nešto slično! Štampajte novac, na kome stoji da drahma ima zlatnu podlogu!“

Ja: „Ova mera vredeće petnaest minuta, dakle, onoliko dugo dok prvi Grk ne ude u banku i pokuša, uzaludno, da novčanicu zameni za zlato.“

Hitler: „Ja sam svojevremeno podržao i nemačke marke penzijskog osiguranja i znam daje funkcionisalo!“

Ja: „Moj fireru, u Grčkoj, međutim, iza markice grčke drahme penzijskog osiguranja stoji gospodin Ralis!“

Ovaj razgovor nastavili smo i posle konferencije. Ribentrop mi je kazao sledeće: „Vi sada morate da ipak pretvorite drahmu u kartice penzijskog osiguranja!“

„Ovo neću da uradim, jer takav predlog nema nikakvih izgleda na uspeh!“, odgovorio sam odlučno.

Ribentrop: „Ali, Hitler to zahteva od Vas, kao što se i sami čuli!“

Ja: „Moj zadatak se ne sastoji samo u tome da čuvam svoj prestiž, nego i da pazim na ugled Nemačkog rajha. Ne mogu da se bavim stvarima koje bi nas osramotile. Ja Vam, međutim, dajem kompromisni predlog: o ovome ću u Berlinu razgovarati sa Funkom i Sverin-Krosikom i tada ćemo, zajednički, da dodemo do zaključka kako je ta ideja neizvodljiva.“

Ribentrop: „Dobro. Uradite tako.“

Do mog razgovora sa Funkom i Sverin-Krosikom nije nikada ni došlo, a naše povlačenje iz Grčke učinilo je da su sve debate o toj temi postale nepotrebne.

Specijalne ekonomske mere - koje su trajale pune dve godine i bile ispunjene brigama i velikim trudom - bile su okončane. Englezi i Amerikanci, koji su nas nasledili u Grčkoj, nastavili su da se bore sa problemima koje smo i mi imali: partizanski rat i borba za ozdravljenje drahme, i to pod daleko povoljnijim okolnostima. Sprovođenje specijalnih privrednih mera, a to je bio moj zadatak u Grčkoj oktobra 1942, kao i moja politička dužnost (specijalni izaslanik Ministarstva spoljnih poslova za Jugoistok) na Balkanu, koju sam preuzeo avgusta 1943, vodile su me trideset i pet puta u Atinu. Tako sam ja, kada ovome dodam letove Tirana-Atina, kao i letove do grčkih ostrva, oko sedamdeset puta preleteo Egejsko more. Ovo more pokazalo mi je sve svoje nijanse i izraze: od spokojne širine morskog plavetnila, koje po svojoj lepoti ne može nisačim da se uporedi, pa sve do zapenušane mase podivljalih crnih talasa, dok istovremeno nebom tutnji orkanski vetar koji preti da proguta naš avion, koji je poskakivao kao orahova ljuska u olujnom okeanu. U mom sećanju ostaje nezaboravljen i snegom pokriven vrh planine Olimpa, koji se nadvio nad morem homerovskih junaka. Jednom smo leteli blizu Olimpa: ispod nas videlo se svetlucavo, plavo more i skoro prozirno plavo nebo iznad nas, a pred nama, iz pravca juga, dolazila nam je u susret oluja, na čijem rubu smo mogli da vidimo dugu i to takve lepote, kakvu još niko nikada nije video.

U vezi s opasnim letovima iznad Egejskog mora, jedan mi je posebno ostao urezan u pamćenju. U avionu je do mene sedeo švedski novinar Jøderlund (Jøderlund), koji je bio moj gost. Tokom leta on je crtao karte, pravio crtani roman, na kojima su se nalazili likovi Draže Mihailovića, Tita i mene. Na kraju, konačno se saznalo koje koga ubo nožem. I dok smo se tako zabavljali, avion je ušao u zlokobni orkanski vrtlog. Kroz okno našeg aviona mogli smo da vidimo samo gustu masu hladnih, sivih, olujnih oblaka i osetili smo kako nas trese snažan vetar. Sa aerodroma u Solunu, osim mog aviona, poletela su još dva. Obaja orkan bacio u more i niko nije bio spasen. Mi smo, međutim, u poslednjem trenu izbegli sudar sa snegom i stenama visoke planine, gde se naša mašina izgubila. Pilot našeg aviona odustao je od sletanja na naše odredište, u Atiku, pa se vratio i srećno, uz velike napore, ponovo sletio na solunski aerodrom. Tokom leta, kada je opasnost postajala sve vidljivija, moja sekretarica, gospođica Lizel Ličen (Liesel Lützen), izvadila je iz svoje putne torbe jednu knjigu, a onda ju je ponovo, brzo, vratila u torbu. Naslov knjige glasio je *To je bio kraj priče*, roman Bruna Brema (Brehm).

O drugim dogodovštinama za vreme mojih putovanja avionom - koje nemaju nikakve veze sa meteorologijom, ali zato itekako s obaveštajnom službom i vođenjem rata - biće govora u jednom od sledećih poglavlja ove knjige.

O specijalnim privrednim merama u Grčkoj pisaće istoričari nove knjige, kada jednog dana budu dostupni arhivi i dokumenti. Pod tim, recimo,

mislim, na izveštaje i depeše koje sam telegrafski slao Ministarstvu spoljnih poslova u Berlin, jer oni govore o jedinstvenosti i dubini grčke ekonomske krize. Teškoće koje su mi stajale na putu izgledaju svakom ko nije nosio breme odgovornosti, neverovatne i nepojmljive. A i iz redova same nemačke vojske, iz Vermahta, na moju adresu stigle su mnoge gorke kritike. Odmah na početku, u prvim mesecima kada sam preuzeo dužnost, bilo je nemoguće zadovoljiti brzo i u potpunosti sva novčana potraživanja velikog broja činovnika iz redova kopnene vojske, ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva. Da sam to uradio, grčka privreda doživela bi kolaps, a ovo bi imalo za posledicu samo jedno: glad bi porasla, a partizanske aktivnosti bi se udesetorostručile. S obzirom na činjenicu da je Vermaht sprovodio velike odbrambene radove u Grčkoj, bili smo prisiljeni da nadoknadu vojnicima, zbog inflacije u Grčkoj, obustavimo na duži rok. To je otišlo tako daleko, da je, recimo, nemački general za svoju mesečnu platu mogao sebi da priušti samo ručak u dobrom restoranu. Tako su živeli pobednici i osvajači u Grčkoj! Stigli smo dotle, da je Komanda nemačke armije E, sa sedištem u Solunu, krajem 1942. javila Glavnom štabu (Hitleru), da ja sprečavam sprovođenje operativnih akcija, koje su potrebne za vojsku. Nedelju dana kasnije, međutim, pošlo mi je za rukom da obezbedim za sledeća tri meseca sredstva za finansiranje troškova naše okupacione armije u Grčkoj. Ovo sam postigao ne prisilom, već za pregovaračkim stolom sa mojim grčkim partnerima. Zbog ovog uspeha, general Kajtel održao je u januaru 1943. besedu u moju čast, u Glavnom štabu, gde je pohvalno govorio o mom radu u Grčkoj.

S Geringom (Göring) sam imao ozbiljan sukob. U julu 1943. javila mi je sekretarica, dok sam bio na sednici u mom biro u Atini, da imam hitan telefonski poziv iz Berlina i da me na vezi čeka maršal Rajha, Gering. Podigao sam slušalicu i upitao:

„Sa kime razgovaram?”

S druge strane žice javio se besan glas: „Ovde Gering, maršal Rajha!”

Ja: „Kako mogu da Vam budem na usluzi, gospodine maršalu Rajha?”

Gering: „Moji generali upravo su mi javili, da Vi, zbog podrške koju dajete Vašoj proklesnoj drahmi, sabotirate radove koje na ostrvu Kritu izvodi ratno vazduhoplovstvo (Luftvafe)!”

Ja: „Gospodine maršale Rajha, ja Vas obaveštavam, da tu prokletu valutu štitim po naredbi firera (čarobna reč!). A štitiću drahmu tako dugo dok je firerova naredba (čarobna reč!) na snazi. Uostalom, stvar je same Komande Vermahta u Grčkoj kako će da podeli finansijska sredstva koja su dobili na raspolaganje!”

Na horizontu se čula grmljavina koja je najavljivala daje oluja prošla: „Moji generali ne lažu!”, besneo je Gering.

Ja: „Ne lažem ni ja i protestujem...”, i ovde je veza bila prekinuta.

Odmah sam poslao telegram ministru spoljnih poslova. Protestovao sam zbog Geringove kritike i zahtevao da mi se izvini. U protivnom, izjavio sam, ne vidim mogućnost da dalje obavljam ovu odgovornu i tešku dužnost.

Ribentrop - koji je važio za prvu ličnost u Rajhu kada je trebalo posredovati u konfliktnim situacijama u vezi s pitanjem kompetencije - odmah mi je odgovorio. Kazao je kako pretpostavlja da sam u svojoj žalbi očevidno zaboravio da spomenem to da sam gospodinu Geringu, pre svega, objasnio kako mogu da primam instrukcije samo od ministra spoljnih poslova.

Ponovo sam mu telegrafisao (svi su se smejali, samo je ministar spoljnih poslova ostao ozbiljan), daje, razume se, moja namera bila, da gospodinu Geringu skrenem pažnju na tu činjenicu. Ja sam, međutim, zbog prekida na vezi koji je, pretpostavljam, bio prouzrokovao time što je gospodin Gering spustio telefonsku slušalicu, bio sprečen da ovu nameru sprovedem u delo.

Ribentrop: „Pa, dobro, on je imao nameru...”

Sukob se završio tako što sam jednu minutu, slušao kako se na ministarskoj konferenciji u Berlinu govori pohvalno o mom radu. Vidljivo je bilo da su u tim pohvalama bili suzdržani predstavnici četvorogodišnjeg plana i ratnog vazduhoplovstva. Ubrzo posle konferencije, u mojoj hotelskoj sobi pojavio se savetnik Ministarstva, gospodin Kadgin (Kadgien). On mi je, u ime državnog sekretara Kernerera (Körner), koji je bio sprečen da lično dode, predao Geringov rođendanski poklon, Geringovu uramljenu fotografiju. Moj rođendan, međutim, bio je pre šest nedelja.

„Gospodine savetniče ministra, imam ozbiljne rezerve da ovaj poklon primim. Vama je, verovatno, poznato daje između gospodina maršala Rajha i mene došlo do neugodnog sukoba. Bojim se da je Gering u međuvremenu promenio mišljenje u vezi s mojim rođendanom”, kazao sam Kadginu.

Kadgin: „Gospodine ministre, sasvim je moguće da upravo predaja ove slike ima veze sa tim konfliktom!”

Ja: „Molim Vas, da gospodinu rajhsmaršalu prenesete moju najiskreniju zahvalnost!”

Onoliko dugo dok događaji iz rata budu predmet propagande a ne stvar ozbiljnog istorijskog istraživanja, toliko ni grčka javnost neće moći da sazna kakve su velike i čestite napore uložili mnogo Nemci tokom Drugog svetskog rata, da bi ublažili glad i savladali kaos koji je vladao u zemlji. Grci, koji su bili ponosni zato što su u okviru ove nemačke akcije igrali sporednu ulogu, danas sebi pripisuju zasluge koje ja nikada nisam imao zadovoljstva da primetim. Istovremeno, oni u potpunosti ignorišu odlučujuću ulogu „ratnih zločinaca”, Grka i Nemaca, sa kojima oni, razume se, danas ne žele da imaju bilo šta zajedničko. Svi sada žele da se proglase „borcima otpora”. Oni su, izgleda, tokom rata tako majstorski savladali ulogu konspirativnog rada, da ih mi, Nemci, uopšte nismo ni primetili.

Možda se to meni samo čini. Konačno, ja takođe nisam znao daje nemački narod na celokupnoj svojoj teritoriji sakrivao brojne konspirativne ge-

nije, koji su godinama, potpuno nezapaženi, pružali otpor Hitleru i njegovoj vlasti. Tek kada je došlo do pada režima, ti ljudi dobili su priliku da s eksplozivnom energijom i žustrinom govore o svojim političkim uverenjima i zaslugama. Ovaj teatar je bio tako impresivan, da su oni koji su bili toliko neoprezni da su stvarno pružali otpor Hitleru i to pre konačnog sloma njegovog režima i time stavili na kocku svoju slobodu i svoje živote, posle rata skoro pali u zaborav.

Gradonačelnik Atine pokazao mi je u leto 1943. tabelu statističkog prikaza razvoja smrtnosti u Atini i Pireju. Iz te tabele se jasno vidi da je u leto 1943. bio ponovo uspostavljen prirodan porast stanovništva. U Pireju je čak premašio predratni natalitet. Ova značajna činjenica može da se objasni time, što je u vreme gladi, u zimu 1941/42, smrt pokosila uglavnom stare, bolesne i fizički slabe ljude i time je sprečeno da oni umru prirodnom smrću, dakle, postepeno i polako. Posle katastrofalnih brojki iz vremena privrednog kolapsa i gladi, statistika gospodina gradonačelnika bila je potpuni, valjani dokaz, daje užasna kriza u ishrani iz godine 1941/42 bila uspešno savladana. Taj uspeh je rezultat saradnje specijalne privredne akcije, na čijem čelu smo stajali Dagostino i ja, i humanitarne akcije Međunarodnog crvenog krsta. Sve se to događalo u Grčkoj, dakle, u zemlji čije stanovništvo ima fantastičnu sposobnost da se održi i u najtežim životnim situacijama. Dugoročno gledajući, nikome neće uspeti da ospori ove istorijske činjenice. Govoriće najbolje sami dokumenti i činjenice.

Jedna, očevidno nenamerna potvrda mojih zasluga u akciji spasavanja grčkog civilnog stanovništva od gladi, koje su do danas uglavnom ostale nepoznate, stoji u jugoslovenskoj optužnici:

„Krajem 1942. Nojbaher je, zajedno sa italijanskim ekspertom Dagostinijem, učestvovao - na osnovu naredbe Nemačkog ministarstva spoljnih poslova - u sređivanju monetarnog i privrednog kolapsa u Grčkoj, koji je pretio da grčki operacioni prostor pretvori u potpuni haos. I ovaj zadatak koji mu je Hitler poverio, Nojbaher je uspešno rešio.”

I ovo je, razume se, imalo da posluži kao argument tužbe: optuženi je sproveo u delo Hitlerove naredbe. Ali, ovaj hitac je promašio cilj. Sa velikim zadovoljstvom i ja mogu da se pozovem na ovakvu ocenu svog rada, jer ona govori veoma povoljno o mojoj ličnosti.

Prvi, nezaboravni paket koji sam primio na Božić 1949, posle četiri i po godine zatvora u Beogradu (Đušina), stigao je od dr Emila Sandstrema, predsednika Švedskog i Međunarodnog crvenog krsta. Ovaj savršeni džentlmen nije zaboravio našu saradnju u Grčkoj i to mi je dokazao svojom prijateljskom pažnjom sve do mog oslobođenja. Mišljenje pravog džentlmena ima daleko veću težinu i značaj nego vagon ispunjen lošom literaturom ili lađa natovarena propagandnim materijalom.

I pored toga što sam otvrdnuo i postao imun na laži koje propaganda širi - a ovo se odnosi na sve zaraćene sile - ipak sam u jednom slučaju bio

malo pogođen: bilo je to u jesen 1943, kada sam slušao neku propagandnu radio-stanicu:

„Poznati eksponent nemačkog lobija za vojnu industriju, izaslanik Nojbaher, koji se već godinama bavi privrednom pljačkom balkanskih država i koji snosi punu i najveću odgovornost za grčku katastrofalnu glad, bio je odlikovan Viteškim krstom zbog svojih vojničkih zasluga.”

I ovom prilikom postalo mi je jasno da ubijanja i laži postaju u potpunosti svesni samo oni koji su ih u punom obimu doživeli izbliza i koji su direktno pogođeni, a to su ubijeni i oklevetani. Zbog toga su ubijanje i laž tako dugovečni. Kada sam nastavio da ispitujem sopstvenu savest, došao sam do zaključka da bih i ja, takode, verovao da neki engleski diplomata može da doživi sličan preobražaj.

Sta čovek da radi sa ljudima koji se bave propagandom! Jednog će se dana sve staviti na vagu.

Sredinom avgusta 1944. bio sam još jednom na ostrvu Krit. Vazdušni prostor odavno je pripadao engleskom ratnom vazduhoplovstvu. Bilo je, međutim, časova, kada je čovek sa velikom sigurnošću mogao da računa na to da ih neće susresti. Ovo mora da ima veze sa hvalevrednim životnim navikama Engleza. Oni, očevidno, ne lete neobrijani i da pre toga obilno ne doručuju. Najsigurnije vreme leta do Krita bilo je pre izlaska sunca. Aerodrom Malemnes imao je oblik uskog oštrog trougla, pa je preporučeno da je najpovoljnije da se na taj aerodrom sleće u ranu zoru. Moja poslednja poseta Ioitu. Sa ostrva smo poleteli 17. avgusta 1944. Sa mnom u avionu nalezili su se: moja sekretarica, gospođa Ličen, dr Šulte (Schulte), moj adutant Knapik (Knappick) i udovica jednog pomorskog oficira, koja je posetila grob svoga muža na Kritu. To je bio moj poslednji let u toku rata preko Egejskog mora. Nalazili smo se veoma blizu, severno od Soluna. Leteli smo na visini od tri i po hiljade metara, iznad svetlećih oblaka, a nedaleko od jedne planine. Odjednom smo zapali u vazdušni vrtlog i avion je počeo da se tresce. Desni propeler je stao, a iz mašine mu je izlazio gusti dim. Desni motor je goreo. Kapetan aviona Hojzler (Häusler) sunovratio se avionom prema zemlji. Projurili smo kroz gusti sloj oblaka i počeli strmoglavu spuštanje prema Solunu. S vremena na vreme pilot je uključivao levi motor, opet ga isključivao, pa bismo leteli kao jedrilica. Ovo su bile beskrajno duge minute. Svakog trenutka smo očekivali da kao goruća buktinja tresnemo o zemlju. Pilot je uključio signal za opasnost, da se sprema na prizemljenje. Ovo je mobilisalo naš personal sa solunskog aerodroma. Kada se Hojzler majstorski spustio na jednu usku livadu pored aerodroma, nedaleko od Soluna, odmah su dojurila vatrogasna kola i desni motor prekrili su protivpožarnom penom. Bili smo spaseni. To je bilo fantastično! Iz našeg aviona odmah smo izvadili nekoliko flaša toplog šampanjca i popili ih.

Tokom povlačenja nemačkih trupa Atina je, blagodareći mojoj brznoj reakciji, bila proglašena za otvoren, neutralan grad. Evo kako je došlo do toga.

Gradonačelnik Atine upotrebio je mnogo energije za vreme mog poslednjeg boravka u tom gradu, u avgustu 1944, da bi preko mene isposlovao da se grčka metropola proglasi za otvoren grad. Sve se to događalo u trenutku kada su se nemačke trupe još uvek nalazile na Peloponezu, pa takav plan nije bio izvodiv. Kada se, međutim, počelo sa evakuacijom Atike, u Beogradu me je posetio ministar Cironikos, kako bi, između ostalog, sa mnom razgovarao i o proglašenju Atine za otvoren grad. Ovu molbu prosledio sam Glavnom štabu. U tom momentu sam se setio mog nezaboravnog učitelja grčkog jezika i prijatelja, starešine manastira, oca Robert Huemera, koji mi je predavao u gimnaziji (Kremsminster). Pamtim kada je najednom divnom Homerovom stihu od uzbudjenja zastao. Nekoliko dana je proteklo, a ja nisam primio nikakav odgovor. Komanda armije F, koja se nalazila u Beogradu, razgovarala je o tome i izjavila da o tom pitanju ima pozitivan stav. Nisam gubio vreme, već sam odmah poslao poruku našem generalnom konzulu u Atinu, Fon Grevenicu, u kome ga obaveštavam da je Atina otvoren grad. Preporučio sam mu da zbog novonastale situacije, kao i mera koje treba preduzeti, stupi u kontakt sa komandantom Atike, generalom Felmijem.

Sve se odigralo brzo i efikasno i još je samo preostalo da se sa Akropolisa spusti ratna zastava Nemačkog rajha, da se položi venac na Grob neznanog vojnika, koji se nalazio pred kraljevskim dvorcem, i da se povuku i poslednji pripadnici nemačke armije. U tom trenutku primio sam šifrovanu poruku iz Nemačkog ministarstva spoljnih poslova da je firer moju molbu odbio. Ovo nije bila nimalo ugodna situacija za mene. Nisam reagovao. Ostao sam nem. Ovo mi je pomoglo. Događaji na ostalim frontovima bili su dovoljno dramatični da moju grešku prekriju i zataškaju. Zao mi je što ovaj pokušaj, koji sam učinio iz nestrpljenja i pogrešne procene situacije, ne mogu da upišem sebi kao zaslugu. Pa ipak, moja dobra volja bila je očevidna.

SUSRETI

Najsnažnija politička ličnost koju sam sreo u Grčkoj bio je mitropolit atinski, Damaskinos. O svom prvom razgovoru sa njim već sam pisao. Ali, mi smo se i posle našeg prvog susreta često vidali. On je bio u dobrim odnosima kako sa našim ambasadorom Altenburgom, tako i sa mnom i nikada nije propustio da ove dobre odnose iskoristi u korist svoje otadžbine. Damaskinos je intervenisao u vezi sa pitanjima humanitarne akcije, obasipao nas je molbama da prestanemo sa streljanjima taoca, posredovao je prilikom socijalnih sukoba, borio se u korist sveštenika koji su gladovali, i protiv nemačke balkanske politike. Jednom mi je kazao sa neverovatno samosvesnom otvorenošću:

„Da sam znao daje Trakija bila obećana Bugarima, otišao bih u šumu i sa partizanima bih pucao na vas!"

Snažna izjava za svešteno lice broj jedan u grčkoj crkvi. Odgovorio sam mu:

„Vaše preosveštenstvo, da sam na Vašem mestu, ja bih to isto uradio!"

I sama njegova fizička pojava bila je impozantna: bio je visok, plećat, sa gustom, dugom sedom bradom, koja mu je dosegala do pojasa. Njegovo muško lice govorilo je da poseduje duh, hrabrost i rešenost. Ispred sobe u kojoj je primao goste, uvek je bilo mnogo ljudi. Dolazili su mu u goste Grci svih političkih ubedenja, pa čak i emisari „Elasa", koji su bili pod komunističkim uticajem. „Elas" je vodio krvavi partizanski rat protiv okupacione sile. U decembru 1944. primio je dužnost privremenog šefa države i to je shavatio kao unutrašnja nužnost. On se ubraja u malobrojne državnike koje sam ja upoznao, koji su umrli prirodnom smrću.

U ove malobrojne državnike spadaju predsednik vlade Colakoglu i Ralis. Colakoglu je bio uspravan, čestit general, koji je predvodio grčku vojsku u borbi sa Italijanima i Nemcima. S obzirom na to da je postalo očigledno da pružanje daljeg otpora nemačkoj ofanzivi nema nikakvih izgleda na uspeh, iako su se Grci hrabro borili, Colakoglu je u beznadežnoj situaciji, 21. aprila 1941, kapitulirao. Za hrabrog vojnika to predstavlja gorku odluku. Malo pre toga, Grci su - pošto su se svojim nedovoljnim i slabim naružanjem uspešno suprotstavili italijanskom napadu - iznenadili svet svojim vojničkim podvigom. Grci su sjajni, primerni patrioti. Oni će teritoriju svoje države uvek hrabro da brane, premda nerado plaćaju porez. Colakoglu se našao u sličnoj istorijskoj situaciji kao Hindenburg kod Nemaca, ili Peten (Pétain) kod Francuza, da se u času nacionalne nesreće stavi u službu zemlje i preuzme kormilo države i da pri tom uradi najbolje moguće u postojećim okolnostima. Neslaganje između Colakoglua i Gocamanisa, koji je bio ministar finansija, privrede i prehrane, bilo je tako duboko i potpuno, da je grčka vlada bila potpuno blokirana i nije mogla da donosi odluke. U decembru 1942. Colakoglu je na mestu predsednika grčke vlade zamenio profesor, ginekolog, Logothetopoulos. Ova vlada opstala je do marta 1943, kada je na čelo došao Ralis. Ralis je bio stari političar, a zvanje ministra pripadalo je tradiciji njegove porodice. Ralis je bio predsednik grčke vlade od marta 1943, pa do kraja okupacije. Protiv sve trojice bila je podignuta optužnica. Colakoglu i Ralis umrli su tokom vođenja procesa, a Logothetopoulos je već odavno na slobodi. Ovi ljudi imali su sreću što posle povlačenja nemačke vojske vlast u državi nisu preuzeli ratni revolucionarni profiteri. Englezi i Amerikanci su bili prisiljeni, bez obzira na to da li im je to bilo po volji ili ne, da nastave borbu protiv „Elasa" - sa kojima su prethodno i Nemci vodili rat - s ciljem da spreče da vlast preuzmu komunisti, koji predstavljaju manjinu grčkog stanovništva. Ovo je bilo nešto što pokazuje kako je put do istine kra-

tak i komplikovan: borba Engleza i Amerikanaca bila je identična sa borbom „kvislinga“, koji su bili na istoj liniji s saveznicima, jer su se borili protiv komunističke opasnosti i zato su saradivali sa okupatorima. Ovo je bilo glavno poprište borbe. To je bio i glavni razlog zbog koga su aktivnosti nacionalističkog vode, Napoleona Zervasa, u borbi sa nemačkim i italijanskim okupatorom u Grčkoj bili umrtnjeni i blokirani, kao što je to bio slučaj i sa Dražom Mihailovićem u Jugoslaviji. Za obojicu je okupator predstavljao samo neprijatelja broj dva, koji će jednog dana, pre ili kasnije, da napusti zemlju, a komunisti su bili glavni neprijatelj, jer oni ostaju u zemlji i žele da zauvek osvoje vlast. Vreme okupacije bilo je puno patnji. Međutim, kako je posle toga došao dugogodišnji surovi građanski rat, onda je veoma teško povući jasnu liniju i reći šta je bilo gore.

Hektor Cironikos bio je od decembra 1942. član grčke vlade. Prvo u svojstvu ministra za prehranu, a kasnije je postao i ministar finansija i privrede. Decenijama je živio u inostranstvu. Bio je veliki industrijalac, vlasnik fabrika i bankar u carskoj Rusiji. Kasnije je bio vlasnik jedne finansijske agancije, a takođe i trgovinsko-politički savetnik Grčke ambasade u Briselu. Tek kada je buknuo rat, on se vratio u Grčku, u Atinu. Pošto nije bio upetljan u međupartijske svađe, nije pripadao nijednoj političkoj stranci i kliki, bio je najpogodnija ličnost da vodi Ministarstvo privrede. Posle sloma Nemačke, bio je neko vreme interniran od Amerikanaca i onda se vratio u Grčku. Bio je uhapšen, osuđen na smrt, onda pomilovan, a godine 1952. oslobođen. Kao ekonomski stručnjak sa velikim iskustvom, a lično krajnje korektan čovek, tokom okupacije uradio je sve što je mogao za dobrobit svoje zemlje. U poslednjoj fazi okupacije pokušao je da što više političkih koristi izvuče za svoju otadžbinu.

Tako, Grčka nije ubila nijednog od svojih državnika, „kvislinga“, koji su tokom okupacije pokušali da za svoj narod urade toliko koliko je bilo moguće. Život ide dalje, čak i u vreme nesreće. Čovek uvek mora da vodi računa o životu, pa i u vreme okupacije. Da li treba da prepusti stranim vojnicima da u potpunosti vode državne poslove? Da li je ispravnije da se zauzme stav junačke „nesaradnje“ i da se time zagovara kolektivno samoubistvo cele nacije? Verujem da zadatak politike ostaje to da po svaku cenu i u svim okolnostima vodi računa o životu jednog naroda, a ne o njegovom umiranju. Izgleda da je inteligencija Grka, koja je veoma privržena životu, bila presudna i zato su odbili da ubijaju svoje „kvislinge“ na osnovu propagandističkih fraza.

U poslednjoj godini okupacije ja sam bio i prva nemačka politička ličnost u Grčkoj. Nemačka ambasada u Atini preimenovana je u „službeno mesto Atina“ („Dienststelle Athen“) i to za mene, odnosno za specijalnog opunomoćenog izaslanika Ministarstva spoljnih poslova za Balkan. Generalni konzul Fon Grevenic bio je moj stalni zamenik i čovek koji je dobro

poznavao prilike u Grčkoj. Naša politika, rečju, sastojala se od dve stvari: zlata i hrane. Ali, i to je politika. Kada vlada haos i glad, to može da pomogne onima koji bi iskoristili očajanje koje trenutno vlada, da sutra osvoje vlast. Grevenic se isticao svojom velikom energijom i temperamentom. Kada je ćutao, uvek sam imao utisak da razmišlja o nekom novom, boljem planu za Grčku. On je na tom polju bio majstor. Atinu je napustio kao poslednji nemački civil, a to sam i očekivao od čoveka koji je tako dugo živeo u Atini i kome je taj grad postao drugi zavičaj.

Nemom prekoru poslednjeg atašea naše ambasade za kulturu, da sam zapostavio njegov resor, moram da dam za pravo. Ali, meni je još uvek bila u živom sećanju priča o „fantastičnom uspehu nemačke knjige u Atini“, koja se, istina, dogodila pre njegovog stupanja na dužnost.

Naš ambasador, dr Ginter Altenburg, koji je na toj dužnosti bio od 1941. do 1943, obavljao je teške zadatke sa najvećim umećem i uspehom. Do septembra 1943, dakle, do kapitulacije Italije, u Grčkoj je postojala veoma komplikovana situacija, jer smo imali: dva vrhovna zapovednika, dva politička oponumocučenika, od oktobra 1942. još dvojicu privrednih specijalnih izaslanika. Stanje je dodatno bilo posebno zamršeno zbog činjenice da je Grčka pripadala italijanskoj uticajnoj sferi, koju je Nemačka u potpunosti priznala i prihvatila. S druge strane, Velika Nemačka je bila u Grčkoj kako vojno tako i privredno jači partner. Tako su nemački partneri morali da poštuju prvenstvo Italije, a italijanske kolege morala su da prihvate stvarnu nadmoć Nemačke. Svi su se trudili, i Nemci i Italijani, da u ličnim kontaktima i sukobima nastoje da budu tolerantni, kako bi mogli da u takvoj komplikovanoj situaciji izvrše postavljeni zadatak.

Bio bi neoprostiv propust sa moje strane - kada već govorim o potezima koja sam sprovodio zajedno sa Altenburgom, a naše prijateljstvo nikada nije bilo ničim pomućeno - ako ne bih opisao jednu zajedničku akciju, koja je imala ozbiljne i teške posledice. Reč je o Grcima iz Trakije. Bugarska je uspela da od Glavnog štaba, od Hitlera, dobije odobrenje da sprovede plebiscit u Trakiji: za ili protiv pripadnosti Bugarskoj. Ovaj plebiscit već je jednom bio odložen. Konačno je trebalo da se održi i to u februaru 1942. Dosadašnji događaji u Trakiji, koju su Bugari okupirali, kao i alarmantne informacije koje su stizale do grčke vlade i do nas, Nemaca, govorele su o tome da se Grcima u Trakiji ne sprema ništa dobro. Postojala je bojazan da bi ovaj referendum mogao da znači početak opšteg terora protiv trakijskih Grka: masovnih ubistava i masovnih progona. Bilo nam je jasno da ovaj plebiscit, kada bi se održavao pod korektnim i pravednim uslovima, Bugarska nije imala nikakvih izgleda da dobije. Još u junu 1941, kada sam putovao sa Zagorovim i Zevovim, dobio sam jasnu i nedvosmislenu sliku o tome da Trakija ima potpuno grčki karakter, jer Grci čine ogromnu većinu stanovništva. Altenburg i ja uputili samo oštar protest preko Nemačkog ministarstva spoljnih poslova

zbog bugarskog referenduma u Trakiji. Naši argumenti su bili veoma obrazloženi i usklađeni. Dok je Altenburg govorio o težini političkih argumenata, ja sam upozorio na nemoguću situaciju koja će nastati kada iz Trakije poteče reka izbeglica u pravcu Grčke, koja je pod kontrolom Nemaca. Svi naši privredni uspesi u Grčkoj, koje smo postigli uz velike napore, biće time uništeni. U grčkom prostoru, kao posledica bugarskog plebescita, nastaće opšti haos. Pošlo nam je za rukom da anuliramo dozvolu koju je Bugarska prethodno primila od Hitlera za održavanje referenduma.

Prepuštam mašti poznavaoa Balkana da zamisle koje je značenje imala ova akcija za živote i imovinu hiljade i hiljade Grka u Trakiji.

Moja aktivnost u Grčkoj pružila mi je, takode, priliku da se sretmem sa Musolinijem. Bilo je to novembra 1942, u palati „Venecija“, u Rimu. Musolini se čak interesovao za konkretne finansisko-tehničke probleme i hteo je da zna i precizne brojke i materijal sa kojim radimo. Naš razgovor uglavnom je tekao tako što je on, iz pristojnosti, govorio nemački, a ja italijanski. On je bio veoma lepo vaspitan i ugodan sagovornik i gotovo je svakog posetioca uspeo da šarmira. I pored njegovog upečatljivog, snažnog pogleda, ja sam ipak stekao utisak da razgovaram sa bolesnim čovekom. Tokom razgovora, desilo se da se na njegovom licu pojavila bolna grimasa, koja je govorila o tome da pati od jakih bolova, verovatno u predelu stomaka. Svoje utiske o Musolinijevom zdravstvenom stanju saopštio sam nemačkom ministru spoljnih poslova. Ribentrop mi je odgovorio ovako: „To ne možemo da kažemo fireru (Führer)! Nemojte da zaboravite šta sve duče znači za Hitlera!“ O tom pitanju sam imao sasvim drugo mišljenje. Zbog toga sam ponovo skrenuo pažnju Ribentropu na tu činjenicu i to na osnovu pouzdanih informacija, koje sam primio u maju i junu 1943. godine. Ovog puta Ribentrop je morao da prosledi moju zabrinutost u vezi s razvojem političkog stanja u Italiji do Hitlera. Ribentrop je imao pravo. Hitler je bio ljut na mene, jer nije verovao u moju priču. Posle konferencije u Feltri, koja je održana 19. juna 1943, i razgovora između dučea i firera, nemačkom ambasadoru u Italiji Hevelu Hitler je kazao sledeće:

„Ja ne znam šta Nojbaher želi! Malopre sam razgovarao puna tri časa sa dučecom. Čovek odlično izgleda!“

Hevel mu je odgovorio: „Moj fireru, tokom tri časa susreta sa Musolinijem jedino ste Vi govorili. Duče je jedva uspeo da kaže nekoliko reči!“

To više nije bio onaj stari Musolini, kada je na istorijskoj sednici od 25. jula 1943. izgubio kontrolu nad Vrhovnim fašističkim savetom. Na toj sednici Musolini je bio smenjen, a kralj je upao u jeftinu klopku. Posle povlačenja Nemaca iz Pariza, kralj je želeo da sebi pribavi legitimaciju pobednika i to je bila njegova velika greška.